

Egy erdélyi fejedelem, aki „választott magyar király”

Bethlen Gábor fejedelemmé választásának 400. évfordulója évében, a megemlékező rendezvények előtt jelent meg Harai Dénes könyve arról a fejedelemről, akinek uralkodása, határozott, de okos politikája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy egy, a Török Birodalomhoz tartozó vazallus állam a több tekintetben máig ható európai rendezéskor (1648) önálló paragrafust kapott. Szerepelt a térképen (a Magyar Királyság nem). A könyv Párizsban jelent meg, franciául, 2013-ban. Abban az évben, amikor a magyar-francia kapcsolatokat magyar oldalról nem éppen bethleni bölcsességű, ravaszságú, kis országukat és a nagyhatalmi tért egyaránt jól ismerő politikus gárda irányítja. (Csak melleleg: utóbbit pedig csaknem annyi levantei hatás érte, mint a 400 évvel ezelőtt élteket, akik ráadásul személyesen soha sem találkoztak politikustársaik fontosabb részével.) Pedig historia docet, állítólag; már ha figyelünk a történelemórán, és a „történelmi értékek”, az „európai értékek” nem csupán politikusi szövirágok, vagy képzavar alapjaként tiszteltetnek.

Bethlenről, franciául, kismonográfiával felérő önálló, értékelő tanulmány utoljára a Franciaországba küldött követsége (1628) 300. évfordulója évében jelent meg a francia történész körök által is tisztelt magyar historikus, Angyal Dávid tollából (*Revue historique*, 158. sz., 1928, 19–80. o.). A fontos „Erdély története” összefoglalások közül Makkai Lászlót nem idézi a szerző (a bibliográfiai összefoglalásban sem szerepelteti: *Histoire de la Transylvanie*, PUF, Paris, 1946), pedig a maga korában hallatlanul fontos volt a megjelenése. Igaz, azt a fontos pillanatot is elbaltázta az akkori magyar politika. Mert egy-egy magyar történelmi témáról bármely nyelven megjelenő tematikus monográfia nem egyszerűen szakmai kérdés, bármely szakmabeliek is segítik vagy akadályozzák az országot képviselő egyéb szakmák munkáját, így a politikusokét is. Ha egy jó kiadó kiad egy magyar témájú könyvet, az tudomány-, illetve kulturális diplomáciai siker is, persze akkor, ha az írásmű kellően szakszerű, és a befogadó

szakmai közösség is annak értékeli. Makkai László munkája ilyen volt. És ilyen volt – ugyan Budapesten kiadott – a három kötetes *Erdély történetének* francia nyelvű kiadása és franciaországi fogadtatása is, amelyet Harai Dénes is használt (*Histoire de la Transylvanie*, sous la dir. de Béla Köpeczi, Akadémiai, Budapest, 1992). A 20–21. század fordulójának nagy magyar diplomáciai sikere, köszönhetően Csernus Sándor tevékenységének, hogy a franciaországi kiadók egyik sikertörténetét produkáló Presses Universitaires de Rennes (PUR) egy hat kötetes *Historie de la Hongrie* kiadásába fogott (Kristó Gyula, Engel Pál, Jean Bérenger, Charles Kecskeméti, Romsics Ignác). Ha ilyen horderejű sikert csak két-három területen el tudna érni Magyarország bármely nagyhatalom országában, az „országimázs” talán elmozdulhatna a történelmi klisék világából (már ha optimisták akarunk lenni). Sajnos a magyar politikum az említett sikert talán nem is ismeri, kihasználni meg egyáltalán nem tudja. Harai Dénes is szerzője ennek

a kiadónak, első franciaországi könyve náluk jelent meg: *Grands serviteurs de petits États, Les conseillers de Navarre et de Transylvanie (XVIe-XVIIe siècle)*, PUR, Rennes, 2012.

Ha elolvassuk Harai Dénes rövid életrajzát, áttekintjük a publikációs jegyzékét, rögtön látjuk, hogy egy magyar szocializáltsággal, magyar és francia iskolázottsággal és erudícióval

bíró, nagyon fiatal szakemberrel van dolgunk. Nagyon nehéz, szerintem nem is lehet olyan szakemberré válni, aki nézőpontjait ténylegesen változtatni tudja. Hiszen a magyar történelem másként látszik (és bizony – vállaljuk a nominalizmust – ettől másként is volt) Konstantinápolyból, Bécsből vagy Párizsból, mint Pozsonyból vagy Gyulafehérvárról. A soknézőpontú történelmi kép kialakítása intézményi feladat: a nemzetközi magyarságtudományi szakemberek együttesének a feladata. Az egyén számára az összehasonlító elemzésen gyakorlott, több vagy sok kulturális körből származó szakirodalom ismerete és az így kialakított képnek a forrásokkal való szembeállítás a maximális program ezen a téren.

Persze történeti iskola kérdése, hogy a forrással kezdünk, a forrással végzünk, vagy a szembeállítás – forrásé és a szemléleté – folyamatos a pályánkon. A franciás olvasottság és a forrásközelség találkozik Harai Dénes könyvében. A kiadott források

kat saját, főleg franciaországi kutatásaival egészítette ki, de nem akárhogyan. Ő maga francia történész is. Franciaországban, francia történelmi témákról is ír magyarként, franciáknak. Bátran modellez és interpretál. Az Erdélyi Fejedelemség helyzete a nagyhatalmi erőterben sok olyan jellegzetességet mutat, amely „adja magát” a Nagy Háború (1914–1918) utáni Magyar-

országgal való párhuzamba állításra. Így volt ez a két háború között, de volt már Kádár János – Bethlen Gábor párhuzam is, utóbbi születésének 400. évfordulója körül. Visszaulva Harainak Rennes-ben megjelent könyve témájára is (kis államok nagy egyéniségei: Navarra és Erdély összehasonlítása), sejthető, hogy mostani életrajzi monográfiája sem nélkülözi a komparatista elemeket, és Bethlen politikájának megrajzolásakor a külkapcsolatok szervezésének a bemutatása jelentős hangsúlyt kap.

Bethlen uralkodásának első öt évéről Péter Katalin mondta egyszer, hogy ha véletlenül meghalt volna 1618 körül, az egyik legrosszabb emlékű fejede-

Bethlen uralkodásának első öt évéről Péter Katalin mondta egyszer, hogy ha véletlenül meghalt volna 1618 körül, az egyik legrosszabb emlékű fejedelem lett volna Erdélynek. Harai Dénes lényegében e mondás jegyében mutatja be a török bizalmát vissza- és elnyerő, az ország belső helyzetét stabilizáló fejedelmet. Kiemeli mély keresztény hitét, kálvinista elkötelezettségét és a politikai bölcsességből és egyben erkölcsi tartásból fakadó vallási toleranciáját, a törvények tiszteletét. Igazából egy nagyon ügyes összefoglalása a magyar szakirodalmi eredményeknek a francia szakközönség számára. Olyan fogalmakkal dolgozik a szerző ebben a bemutatásban (és az egész könyvben), amelyre a mai francia értelmiségi érzékeny.

delme lett volna Erdélynek. Harai Dénes lényegében e mondás jegyében mutatja be a török bizalmát vissza- és elnyerő, az ország belső helyzetét stabilizáló fejedelmet. Kiemeli mély keresztény hitét, kálvinista elkötelezettségét és a politikai bölcsességből és egyben erkölcsi tartásból fakadó vallási toleranciáját, a törvények

tiszteletét. Igazából egy nagyon ügyes összefoglalása a magyar szakirodalmi eredményeknek a francia szakközönség számára. Olyan fogalmakkal dolgozik a szerző ebben a bemutatásban (és az egész könyvben), amelyre a mai francia értelmiségi érzékeny. Akár azt is mondhatnánk, hogy „divatból” érzékeny, de ez az ítélet a mai Magyarország nézőpontjából fakad egy olyan ország felé, amely a saját maga számára fontosnak tartott közéleti, politikai értékekre kérdez rá a történelmi olvasmányai során éppúgy, ahogy a napilapokat, a kurrens politikai híreket olvasva. Tegyük hozzá rögtön: bármely korban élő jó politikus is hasonlóan viselkedett (politizált), mint amit Bethlenről említettem: a törvények tisztelete, a hit iránti elkötelezettség, mások tisztelete, a közjóért való harc, a személyes érdekek a közérdek elé helyezése. Semmi új a nap alatt, mondhatnánk, de azt is látnunk kell, hogy ezeket mindig el kell mondani akkor, amikor magunkról, a saját történelmünk beszélünk, ha éppen egy adott közösséghez való tartozásunkat akarjuk aláhúzni. Különösen, ha nem mi vagyunk a nagyhatalom. Vagyis megmutatni, nekünk is voltak hasonló politikuskaink, intézményi rendszerünk, mi sem vagyunk mások.

Harai Dénes Bethlen Gábora ilyen. Már a könyv címében sejtető: egy erdélyi fejedelem, aki „választott magyar király”. A L’Harmattan kiadó kereskedelmi szakemberei választották ezt a címet, vagy maga a szerző? Bármelyik választható, hiszen ha egy bármely okból a Kárpát-medence múltja és jelene (!) iránt érdeklődő értelmiségi ránéz a könyvre, nem szokványos a címe. Rögtön olyat állít, ami nem megszokott. Egy választott király (‘roi élu’). Miért nem egyszerűen: király? Ha választott, és ezt hangsúlyozza a könyv, akkor biztosan akart király lenni, elérte, hogy megválasszák, de nem tudott az lenni (testvére megölette például). Aztán ha a történetet elolvassa valaki, ott a Janus-arc: akart lenni, vagy nem? miért nem fogadta el, kényszerből, politikai bölcsességből? Harai utal arra, hogy lemondásból, mert tudta, ebből baja lehet erdélyi népének.

Persze biztosan tudta ezt Bethlen Gábor, de nem biztos, hogy a „realitásérzéke” csak ezt sugallta neki. Azt is esetleg (bizonyára?), hogy tudna-e Magyarország királya maradni, és jobb, ha „háttérbe szorítja személyes ambícióját”. De bármelyik válasz is a valóbb, a hezitációra ügyesen utal a cím, és a „rejtély” megfejtéséért el kell olvasni Erdély és Magyarország történetének egy fejezetét, ami célja a szerzőnek: minél többet olvassanak rólunk. (Csak zárójelen: magam utaltam volna olyan erdélyi példákra, amikor a fejedelem lemondott a hatalomról, és legalábbis feltételezhető, hogy döntéseik mögött nem egyszerűen az „ügyis elveszik tőlem, ha nem mondok le” realitása, hanem elvi, erkölcsi megfontolás is lehetett. Ilyen volt Rákóczi Zsigmond (1608) és Bethlen István (1630) esete. Ha erkölcsi, sztoikus erkölcsfilozófiai megalapozottságot rakunk ezen esetek mögé, bármikor példaként állíthatóak a négy évre közpénzelosztó hatalmat nyert kortársaink elé, és a nagyhatalmi politika cinikusai, illetve napjaink cinikus demokráciái elé is.

Pázmány Péter neve ugyan többször előfordul a kötetben, de magam sokkal fontosabbnak vélem egy ilyen kötetben hangsúlyozni Pázmány és Bethlen viszonyának jelentősége mellett az érsek politikusi karakterét. Lehet, hogy róla is egy olyan monográfia kellene a most útjára indított sorozatban, mint amilyen ez Bethlenről. Ő is egy kis állam erős egyéniségű szolgálója, és Bethlenhez sok tekintetben hasonlóan gondolkodott egy-egy nagyhatalmi helyzetről.

Harai Dénes a magyar szakirodalomhoz képest a franciaországi források és a francia korabeli Erdély- és Magyarország-kép ismeretével ad többet. És ez nagyon fontos többlet. Ne feledjük: a francia-magyar kapcsolattörténeti rendszeres forrásfeltárás 1635-tel kezdődik (*Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle, 1635–1683*, ed. par Ion Hudița, Gamber, Paris, 1927), majd jónak mondható a Thököly- és a Rákóczi-kort tekintve, újabban erős a 18. századra nézve is. A Mohács előtti forrás-

sok kiadása, az ezekből rajzolható kép sem áll rosszul. A köztes időszakból azonban morzsákat ismerünk, és ugyan többször utal a szakirodalom Bethlen Gábor francia kapcsolataira, soha nem kutatta senki ezeket módszeresen. Igen, tudjuk, Philippe de Béthune levelezése és iratai elpusztultak Tours-ban a második világháborúban, és ez a forrás-együttes hallatlan fontos lett volna Harai Dénesnek is. Biztosan talál még fontos anyagokat a Külügyi Levéltárban is Párizsban, ha nem csak a nemzeti könyvtár kéziratárában kutat.

A könyvet legerősebbnek az 1625–1629 közti évek nemzetközi diplomáciatörténeti elhelyezésében tartom, ezzel kapcsolatosan megjegyzem, hogy figyelnie kellett volna a már kiadott angliai és velencei forrásokra is, hiszen az angol *State papers* rögzíti azokat a szavakat (*Calendar of State Papers, Venice, Vol. XX., London, 1915, 607. o.; Vol. XXI., London, 1916, 20. o.*), ahogy Bethlen követei IV. Károly királynak elmagyarázták az erdélyi fejedelem indokait, hogy miért kötött békét 1627-ben a győztes hadjárat után (*Adalékok iktári Bethlen Péter peregrinációja történetéhez. I.; Monok István: Idősb Bethlen István levelei. II.; Gömöri György: Emlékkönyvi bejegyzések. In: Ráday Évkönyv. VI. kötet. Budapest, 1990. 193–209. o.*). Ugyanerről a velencei *Signoria* kémei is jelentést tettek, és Kruppa Tamásnak köszönhetően ismerjük is ezeket (Kruppa Tamás és Monok István: *Bornemisza Ferenc és Cseffe László követjárása az európai udvarokban a pozsonyi békekötés után (1627–1628)*. Lymbus. Magyarstudományi forrásközlemények, 2009. 7–14. o.). Külön izgalmas jelenet, és ezt Harai Dénes is felveti, amikor a protestáns követség ellátogatott La Rochelle ostromához.

Az életrajzi monográfiák ars historicája minden előírását teljesíti ez a könyv, számomra azonban hiányzik a művelődéspolitikus Bethlen arca. Utalások erre az udvar bemutatásánál vagy a bethleni örökség megrajzolásakor történtek, de az egész életművön belül én ezt hangsúlyosabbnak látom. Különösen akkor, ha a politikátörténeti fejezetekben Bethlen erős keresztény, kálvinista hite olyan mértékig hangsúlyozott, mint itt. Külön kiemelném azonban, hogy a fiatal szerző kiválóan megtanulta a franciáktól a fejezetcímek megválasztásának fontosságát. Ha valaki olvassa a tartalomjegyzéket, egyre izgalmasabbnak találja a könyvet. Ezt a mondandó tagolásával és a címadással lehet elérni.

Végezetül megemlítem, hogy Harai Dénes könyve egy sorozat első darabja. Az ifjú magyar történész lehetőséget kapott a L'Harmattan kiadótól egy *Histoire Hongroise* sorozat szerkesztésére. A magyarságtudósoknak ki kell használni ezt a lehetőséget, segítsük a munkáját, hiszen hallatlanul fontos az, hogy Magyarországról történetéről, végső soron a magyarokról alakított képhez mi is hozzájárjunk. Sorsunkat és a rólunk kialakított képet mindig és elsődlegesen mi magunk alakítottuk, és ma is a magyarok a felelősek azért, amiért a többi magyarok sírnak.

Harai, D. (2013): *Gabriel Bethlen, Prince de Transylvanie et roi élu de Hongrie (1580–1629)*. L'Harmattan, Paris. (Histoire Hongroise) 295 o.

Monok István

professzor, Eszterházy Károly Főiskola